

نقش واسطه‌گری هوش معنوی در رابطه بین سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌ی روان‌شناختی دانشجویان تحصیلات تکمیلی

منیژه شمسی^۱، ناصر ناستی‌زایی^{۱*}

چاپ: ۱۳۹۷/۱۲/۲۸

پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۲۵

دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۱۶

چکیده

زمینه و هدف: هوش معنوی، سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌ی روان‌شناختی، رویکردهایی هستند که به فرد در جهت هماهنگی با محیط، سلامت و بهبود عملکرد یاری می‌رسانند. لذا هدف مطالعه حاضر بررسی نقش واسطه‌ای هوش معنوی در رابطه بین سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان بود.

روش بررسی: این مطالعه از نظر هدف کاربردی و از نظر روش پژوهشی تحلیلی و همبستگی است. به شیوه‌ی نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم و به شیوه‌ی تصادفی و بر اساس فرمول نمونه‌گیری کوکران تعداد ۳۴۱ دانشجوی تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ مورد مطالعه قرار گرفتند. برای جمع‌آوری اطلاعات از سه پرسشنامه‌ی هوش معنوی (کینگ)، سرمایه اجتماعی (۱) و سرمایه روان‌شناختی (لوتانز و همکاران) استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون، مدل معادلات ساختاری با کمک نرم افزار spss16 و لیزرل استفاده شد.

یافته‌ها: میانگین سنی دانشجویان $27/42 \pm 3/79$ سال بود. میانگین سرمایه اجتماعی $52/68 \pm 11/24$ (از ۹۰)، سرمایه روان‌شناختی $88/77 \pm 12/79$ (از ۱۲۰) و هوش معنوی $63/61 \pm 11/87$ (از ۹۲) بود. مقدار ضریب همبستگی سرمایه‌ی اجتماعی با سرمایه‌ی روان‌شناختی ($r=0/335, p<0/01$)، سرمایه‌ی اجتماعی با هوش معنوی ($r=0/359, p<0/01$)، هوش معنوی با سرمایه‌ی روان‌شناختی ($r=0/585, p<0/01$) مثبت و معنی‌دار بود. اثر مستقیم سرمایه‌ی اجتماعی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی ($\beta=0/12, t=2/11$)، اثر مستقیم سرمایه‌ی اجتماعی بر هوش معنوی ($\beta=0/42, t=6/78$) و اثر مستقیم هوش معنوی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی ($\beta=0/64, t=9/25$) مثبت و معنی‌دار بود. اثر غیرمستقیم سرمایه‌ی اجتماعی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی با نقش میانجی هوش معنوی ($\beta=0/268$) نیز مثبت و معنی‌دار بود.

نتیجه‌گیری: طبق یافته‌ها، هوش معنوی و سرمایه‌ی اجتماعی با سرمایه‌ی روان‌شناختی دانشجویان رابطه مثبت داشتند. بنابراین از طریق توجه به رشد ابعاد هوش معنوی و سرمایه‌ی اجتماعی، می‌توان زمینه‌های بهبود سرمایه‌ی روان‌شناختی در دانشجویان را فراهم آورد.

واژگان کلیدی: سرمایه‌ی اجتماعی، سرمایه‌ی روان‌شناختی، هوش معنوی، دانشجویان.

این مقاله بدین صورت ارجاع داده شود:

Shamsi M, Nastieziae N. Evaluation of Mediating Role of Spiritual Intelligence in the Relationship between Social Capital and Psychological Capital of Graduate Students. J Med Educ Dev. 2019; 11 (32): 22-33

۱- گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

*نویسنده‌ی مسوول: گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

مقدمه

سرمایه‌ی روان‌شناختی (Psychological Capital) ریشه در نهضت روان‌شناسی مثبت‌گرا دارد که از چهار سازه امید (پشتکار در تعقیب اهداف و در صورت ضرورت، بازنگری در مسیر هدف‌ها به منظور موفقیت)، خوش‌بینی (اسناد مثبت به موفقیت در حال و آینده)، تاب‌آوری (سازگاری مثبت در واکنش به شرایط ناگوار) و خودکارآمدی (اطمینان به توانایی‌های خود برای انجام تکالیف دشوار و چالش برانگیز) تشکیل شده است (۱). سرمایه‌ی روان‌شناختی را می‌توان جزو ویژگی‌ها و مهارت‌های مهم و اساسی در نظر گرفت که در صورت برخورداری دانشجویان در محیط آموزشی، آسیب‌پذیری کمتری در برابر رویدادهای استرس‌آور تحصیلی از خود نشان می‌دهند و در نتیجه به احتمال کمتری به فرسودگی تحصیلی دچار می‌شوند، رضایت، نشاط و بهزیستی بیشتری را تجربه می‌کنند، نمرات و معدل کل بهتری در محیط آموزشی کسب می‌کنند (۲). لذا پرداختن به سرمایه‌ی روان‌شناختی در دانشجویان و بررسی عوامل مرتبط با آن از اهمیت برخوردار است و در این خصوص می‌توان به سرمایه‌ی اجتماعی (social capital) و هوش معنوی (spiritual intelligence) اشاره داشت.

سرمایه‌ی اجتماعی مفهومی است که به ویژه با آثار اندیشمندانی چون بوردیو (Bourdieu)، کلمن (Coleman) و پاتنام (Putnam) در چند دهه گذشته گسترش یافته است. بوردیو سرمایه‌ی اجتماعی را به سنگ دانه همانند می‌کند که با شبکه ارتباط در سازمان مرتبط است و نهادینه شدن این شبکه به میزان دوام ارتباط میان افراد بستگی دارد. کلمن سرمایه‌ی اجتماعی را فرایندهای اجتماعی می‌داند که با تسهیل کنش اعضای خود، منافعی را ارتقا می‌دهد. پاتنام سرمایه‌ی اجتماعی را دارای مؤلفه‌هایی از جمله شبکه‌ها، هنجارهای مشارکت مدنی و اعتماد به سایر شهروندان می‌داند که این

سرمایه برعکس سرمایه‌های متعارف دیگر، یک کالای عمومی است که در مالکیت خصوصی بهره‌برداران نیست (۳). سرمایه‌ی اجتماعی به‌عنوان یک منفعت اجتماعی، توسط اعتماد و مشارکت مدنی توصیف می‌شود (۴). می‌توان این سرمایه را به شبکه‌ای از روابط و پیوندهای مبتنی بر اعتماد اجتماعی بین فردی و بین گروهی و تعاملات افراد بین نهادها، سازمان‌ها و گروه‌های اجتماعی تعریف کرد که به همبستگی و انسجام اجتماعی و برخورداری افراد و گروه‌ها از حمایت اجتماعی و انرژی لازم برای تسهیل کنش‌ها در جهت تحقق اهداف فردی و جمعی منجر می‌شود (۵). لوتانز و جنسن (& Luthans) دریافتند که سرمایه‌ی اجتماعی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی اثر مثبت دارد (۶). کوپر (Cooper) دریافت که سرمایه‌ی اجتماعی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی اولویت دارد. لذا فقدان یا ضعیف بودن سرمایه‌ی اجتماعی به انزوای فرد و فردگرایی منفی منتهی شده و نهایتاً تضعیف سرمایه‌ی روان‌شناختی را به دنبال دارد (۷). غفاری و خانی دریافتند دانشجویانی که از سرمایه‌ی اجتماعی بالاتری برخوردار بوده‌اند علاقه‌ی بیشتری به ادامه تحصیل نشان می‌دهند و عملکرد تحصیلی بالاتری دارند (۸).

از دیگر عوامل تأثیرگذار بر سرمایه‌ی روان‌شناختی، هوش معنوی است (۹). هوش معنوی دربردارنده‌ی نوعی سازگاری و رفتار حل مسأله است که بالاترین سطوح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی، بین فردی شامل می‌شود و فرد را جهت هماهنگی با پدیده‌های اطراف و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می‌نماید (۱۰). در واقع هوش معنوی زیربنای باورهای فرد است که بر عملکرد او تأثیر گذاشته و قادر است رابطه‌ی فرد با خودش، با دیگران یا جهان بزرگ‌تر را در فعالیت‌های روزمره عمیق‌تر کند (۱۱). از نظر کینگ (King) مؤلفه‌های هوش معنوی شامل تفکر وجودی انتقادی (ظرفیت اندیشیدن نقادانه درباره معنا،

با تشکیل شبکه‌های اجتماعی، ارتباط با منبع الهی و فاکتورهای مثبت خوش‌بینی، امید، خودکارآمدی و تاب‌آوری در مواجهه با استرس تحصیلی، بهزیستی جسمانی و روانی و شادی را حفظ کنند و عملکرد تحصیلی بالاتری داشته باشند. بنابراین هدف این مطالعه بررسی نقش واسطه‌گری هوش معنوی در رابطه بین سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌ی روان‌شناختی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان بود.

روش بررسی

مطالعه‌ی حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش پژوهشی تحلیلی و همبستگی است. جامعه‌ی آماری مطالعه کلیه‌ی دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی دانشگاه سیستان و بلوچستان در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ به حجم ۲۷۳۰ نفر (۳۴۵ نفر دانشجوی مقطع دکترای تخصصی و ۲۳۸۵ نفر دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد) بودند. با توجه به این که حجم جمعیت دانشجویان بر حسب جنسیت، مقطع تحصیلی، دانشکده یکسان نبود، به شیوه‌ی نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم (برحسب جنسیت، مقطع تحصیلی، دانشکده و رشته تحصیلی) و به شیوه تصادفی و بر اساس فرمول نمونه‌گیری کوکران تعداد ۳۴۱ دانشجو (۴۶ نفر دانشجوی مقطع دکترای تخصصی و ۲۹۵ نفر دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد)، با در نظر گرفتن معیار ورود (گذراندن حداقل یک سال تحصیلی در دانشگاه سیستان و بلوچستان) و معیار خروج (دانشجوی ترم ۱ یا ۲ بودن و یا دانشجوی مهمان بودن) مورد مطالعه قرار گرفتند. پس از کسب اجازه و رعایت نکات اخلاقی، پژوهشگر در محیط پژوهش حاضر شد و در مورد هدف پژوهش اطلاعات لازم را در اختیار داوطلبین قرار داد و به آنان اطمینان داده شد که اطلاعات جمع‌آوری شده به صورت محرمانه بوده و فقط در راستای هدف پژوهش استفاده خواهند شد. داوطلبین به صورت انفرادی به سوالات

هدف و دیگر موضوعات وجودی یا متافیزیکی)، تولید معنای شخصی (هدف داشتن در زندگی، داشتن حس جهت‌یابی، احساس نظم در زندگی)، هشیاری متعالی (توانایی ادراک ابعاد معنوی زندگی) و گسترش حالت هشیاری (توانایی ورود به حالت‌های اوج یافته هشیاری در گرایش خود فرد) است (۱۲). سیکس (Sisk) دریافت افرادی که از هوش معنوی برخوردار هستند دارای صفات قدرت مقابله با سختی‌ها، دردها و شکست‌ها، خودآگاهی، توانایی در کنترل خویش و انعطاف‌پذیری هستند و در نتیجه فرد به وسیله هوش معنوی می‌تواند بهترین و مناسب‌ترین تصمیمات را بر اساس ابعاد روانی و جسمانی در جهت ارتقاء سازگاری و انطباق‌پذیری با شرایط و محیط زندگی پیچیده امروزی اتخاذ کند (۱۳). خسروی و نیک‌منش دریافتند که هوش معنوی لازمه سازگاری بهتر با محیط است و افرادی که هوش معنوی بالاتری دارند تحمل آنان در مقابل فشارهای زندگی بیشتر بوده و توانایی بالاتری برای سازگاری با محیط از خود بروز می‌دهند و در نتیجه از سرمایه‌ی روان‌شناختی بالاتری برخوردارند (۱۴). در خصوص نقش تعدیل‌گری هوش معنوی در رابطه بین سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌ی روان‌شناختی می‌توان گفت یافته‌های پژوهشی از یک سو گواه بر وجود همبستگی بین سرمایه‌ی اجتماعی و هوش معنوی هستند (۱۶ و ۱۵) و از سوی دیگر، بیانگر این موضوع هستند که میان هوش معنوی و سرمایه‌ی روان‌شناختی نیز همبستگی وجود دارد (۹).

بررسی سرمایه‌ی روان‌شناختی دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن می‌تواند مسئولان امر را برای هر نوع برنامه‌ریزی اجتماعی و فرهنگی در سطح دانشگاه‌ها یاری رساند. چرا که امروزه بر کسی پوشیده نیست که سرمایه‌ی اجتماعی و روان‌شناختی از مؤلفه‌های توسعه پایدار هستند. پیش‌بینی می‌شود دانشجویان با جف‌ظ سرمایه‌های اجتماعی و روان‌شناختی و هوش معنوی، محیط تحصیلی‌شان را کمتر استرس‌زا بدانند و احتمال دارد

گویه و شناختی ۷ گویه) به بررسی سرمایه‌ی اجتماعی می‌پردازد. شیوه‌ی نمره‌گذاری پرسشنامه بر اساس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت از خیلی کم (۱) تا خیلی زیاد (۵) است. حداقل و حداکثر نمره به ترتیب برابر با ۱۸ و ۹۰ است. نمره-ی بالاتر نشانه سرمایه‌ی اجتماعی بالاتر است. ج) پرسشنامه سرمایه‌ی روان‌شناختی: این پرسشنامه توسط لوتانز و همکاران در سال ۲۰۰۷ طراحی شده است. پرسشنامه در قالب ۲۴ سول و چهار مولفه‌ی شش گویه‌ای خودکارآمدی، امیدواری، خوش‌بینی و تاب‌آوری به بررسی سرمایه روان‌شناختی فرد می‌پردازد. پرسشنامه بر اساس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت از خیلی کم (۱) تا خیلی زیاد (۵) تنظیم شده است. حداقل نمره در این پرسشنامه ۲۴ و حداکثر نمره ۱۲۰ است. نمره‌ی بالاتر نشان‌دهنده سرمایه‌ی روان‌شناختی بهتر است. برای تعیین پایایی از ضریب آلفا کرونباخ استفاده شد که نتایج آن در جدول ۱ گزارش شده است:

پرسشنامه‌ها جواب می‌دادند و حداکثر زمان برای پاسخ‌گویی ۲۵ دقیقه بود. پرسشنامه‌های مورد استفاده عبارت بودند از: الف) پرسشنامه هوش معنوی: این پرسشنامه توسط کینگ در سال ۲۰۰۸ طراحی گردیده است. پرسشنامه در قالب ۲۳ گویه و ۴ مولفه‌ی تفکر انتقادی وجودی (۷ گویه)، تولید معنای شخصی (۵ گویه)، هشیاری متعالی (۶ گویه)، توسعه‌ی هشیاری متعالی (۵ گویه) به بررسی هوش معنوی می‌پردازد. پرسشنامه بر اساس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت از کاملاً مخالف (۰) تا کاملاً موافق (۴) تنظیم شده است. گویه ۶ پرسشنامه به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شود. حداقل و حداکثر نمره در این پرسشنامه به ترتیب ۰ و ۹۲ است. هرچه نمره به ۹۲ نزدیک‌تر باشد نشانه هوش معنوی بالاتر فرد می‌باشد و بر عکس. ب) پرسشنامه سرمایه‌ی اجتماعی: این پرسشنامه توسط گائینی در سال ۱۳۹۱ طراحی شده است. پرسشنامه در قالب ۱۸ گویه و سه عنصر (ساختاری ۷ گویه، رابطه‌ای ۴

جدول ۱: مقدار ضرایب آلفای کرونباخ پرسشنامه‌ها

عامل	تعداد سوالات	مقدار ضریب	عامل	تعداد سوالات	مقدار ضریب
خودکارآمدی	۶	۰/۸۶۴	عصر شناختی	۷	۰/۸۹۵
امیدواری	۶	۰/۸۴۸	سرمایه اجتماعی (کل)	۱۸	۰/۹۰۲
خوش‌بینی	۶	۰/۶۵۶	تفکر انتقادی وجودی	۷	۰/۷۰۱
تاب‌آوری	۶	۰/۶۲۵	تولید معنای شخصی	۵	۰/۷۵۵
سرمایه‌ی روان‌شناختی (کل)	۲۴	۰/۸۹۹	هشیاری متعالی	۵	۰/۷۰۲
عنصر ساختاری	۷	۰/۸۴۲	توسعه هشیاری متعالی	۵	۰/۷۵۱
عنصر رابطه‌ای	۴	۰/۷۷۴	هوش معنوی (کل)	۲۳	۰/۹۲۷

در اجرای این مطالعه ملاحظات اخلاقی مد نظر قرار گرفت: پیش از توزیع پرسشنامه‌ها، آزمودنی‌ها از موضوع و هدف مطالعه مطلع شدند، شرکت کنندگان آزادی کامل برای شرکت یا عدم شرکت در مطالعه را داشتند، به آن‌ها اطمینان داده شد که از اطلاعات خصوصی و شخصی داوطلبین محافظت خواهد شد.

ضرایب آلفای کرونباخ گزارش شده در جدول ۱ نشان دهنده‌ی آن است که پرسشنامه‌های مورد استفاده از پایایی لازم برخوردارند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و مدل معادلات ساختاری با کمک نرم‌افزار spss16 و لیزرل استفاده شد.

یافته‌ها

سال مورد مطالعه قرار گرفتند که وضعیت دموگرافیکی آن‌ها در جدول ۲ گزارش شده است:

در مطالعه‌ی حاضر ۳۴۱ دانشجوی تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان با میانگین سنی $27/42 \pm 3/79$

جدول ۲: وضعیت دموگرافیکی آزمودنی‌ها

متغیر	فراوانی (درصد)
جنسیت	زن ۱۸۵ (۵۴/۳)
	مرد ۱۵۶ (۴۵/۷)
تاهل	مجرد ۲۷۱ (۷۹/۵)
	متاهل ۷۰ (۲۰/۵)
مقطع تحصیلی	کارشناسی ارشد ۲۹۵ (۸۶/۵)
	دکترای تخصصی ۴۶ (۱۳/۵)
رشته‌ی تحصیلی	علوم و مهندسی ۱۷۱ (۵۰/۱۴)
	ادبیات و علوم انسانی ۱۷۰ (۴۹/۸۶)

ترتیب ۰/۵۸۵ و ۰/۳۵۹ و مقدار ضریب همبستگی بین سرمایه‌ی روان‌شناختی و سرمایه‌ی اجتماعی ۰/۳۳۵ می‌باشد که همگی مثبت و معنادار هستند ($p < 0/001$). با توجه به برقراری رابطه بین متغیرهای پژوهش به طراحی مدل معادلات ساختاری پرداخته شد. قبل از بررسی فرضیات پژوهش به برازش مدل پرداخته شد. اندازه برازش مدل در تعیین ارتباط متغیرهای آشکار و متغیرهای پنهان استفاده می‌شود (جدول ۵). شاخص‌های برازش شامل شاخص نیکویی برازش Goodness-of-Fit Index: GFI، شاخص برازش تطبیقی Comparative Fit index: CFI، شاخص مجذور میانگین مربعات خطای تقریب Root Mean Square Error of Approximation: RMSEA و شاخص ریشه میانگین مربعات باقیمانده استاندارد شده Standardized Root Mean Residual: SRMR است. نتایج برازش مطابق با استانداردهای تعیین شده مطابق با جدول ۵ مناسب بوده است.

برای بررسی فرضیات پژوهش از مدل معادلات ساختاری استفاده شد. در جدول ۳، شاخص‌های توصیفی متغیرها شامل میانگین، انحراف استاندارد، چولگی و کشیدگی ارائه شده است.

در مدل‌یابی علی، توزیع متغیرها باید نرمال باشد که در این حالت مقدار چولگی و کشیدگی متغیرها باید بین $+2$ و -2 باشد. با توجه به یافته‌های جدول ۲ قدر مطلق چولگی و کشیدگی تمام متغیرها متناسب با استاندارد مورد نظر می‌باشد. بنابراین پیش‌فرض مدل‌یابی علی یعنی نرمال بودن تک متغیری برقرار است. هم چنین قبل از طراحی مدل معادلات ساختاری فرض ارتباط بین متغیرهای پژوهش از طریق آزمون ضریب همبستگی پیرسون بررسی شد که یافته‌های آن در جدول ۴ گزارش شده است.

بر اساس یافته‌های جدول ۴ مقدار ضریب همبستگی هوش معنوی با سرمایه‌ی روان‌شناختی و سرمایه‌ی اجتماعی به

جدول ۳) جدول ۳: شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	جنسیت	میانگین	t	p-value	میانگین کل	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی
تفکر انتقادی وجودی	زن	۱۹/۷۴	۱/۰۹۲	۰/۲۷۶	۱۹/۹۶	۳/۹۷	-۰/۳۸۷	۰/۸۰۸
	مرد	۲۰/۲۱						
تولید معنای شخصی	زن	۱۴/۱۲	۰/۲۵۸	۰/۷۹۷	۱۴/۱۷	۳/۱۴	-۰/۲۲۱	۰/۱۳۰
	مرد	۱۴/۲۱						
هشیاری متعالی	زن	۱۶/۱۸	۰/۹۱۵	۰/۳۶۱	۱۶/۳۴	۳/۴۴	-۰/۰۲۷	-۰/۲۰۱
	مرد	۱۶/۵۳						
توسعه‌ی هشیاری	زن	۱۳/۱۴	۰/۰۷۲	۰/۹۴۳	۱۳/۱۲	۳/۲۱	۰/۰۷۶	-۰/۳۸۲
	مرد	۱۳/۱۱						
هوش معنوی	زن	۶۳/۲۱	۰/۶۷۹	۰/۴۹۷	۶۳/۶۱	۱۱/۸۷	۰/۰۷۹	-۰/۱۳۵
	مرد	۶۴/۰۸						
خودکارآمدی	زن	۲۳/۲۴	۰/۳۸۸	۰/۶۹۹	۲۳/۱۶	۴/۲۲	-۰/۶۰۴	۰/۷۴۶
	مرد	۲۳/۰۷						
امید	زن	۲۲/۵۹	۱/۱۶۵	۰/۲۴۵	۲۲/۸۴	۴/۳۱	-۰/۵۴۹	۰/۹۵۵
	مرد	۲۳/۱۴						
خوش‌بینی	زن	۲۱/۵۸	۱/۵۶۶	۰/۱۱۸	۲۱/۸۵	۳/۴۳	-۰/۵۱۳	۱/۷۹
	مرد	۲۲/۱۷						
تاب‌آوری	زن	۲۰/۷۲	۰/۹۹۲	۰/۳۲۲	۲۰/۹	۳/۵۱	-۰/۳۵۵	۱/۳۹
	مرد	۲۱/۱۱						
سرمایه‌ی روانشناختی	زن	۸۸/۱۶	۰/۹۵۷	۰/۳۳۹	۸۸/۷۷	۱۲/۷۹	-۰/۶۵۱	۱/۹۹
	مرد	۸۹/۴۹						
عنصر ساختاری	زن	۲۱/۲۵	۰/۲۰۳	۰/۸۳۹	۲۱/۲	۵/۱۱	۰/۱۲۹	۰/۲۳۹
	مرد	۲۱/۱۴						
عنصر رابطه‌ای	زن	۱۱/۶۲	۱/۰۰۳	۰/۳۱۷	۱۱/۴۶	۳/۲۸	-۰/۰۰۷	۰/۰۳۲
	مرد	۱۱/۲۶						
عنصر شناختی	زن	۱۹/۷۶	۱/۱۶۱	۰/۲۴۷	۲۰/۰۲	۴/۴۳	۰/۱۷۷	۰/۲۲۴
	مرد	۲۰/۳۲						
سرمایه‌ی اجتماعی	زن	۵۲/۶۴	۰/۰۷۲	۰/۹۴۲	۵۲/۶۸	۱۱/۲۴	۰/۲۱۹	۰/۵۰۹
	مرد	۵۲/۷۳						

جدول ۴) جدول ۴: ضرایب همبستگی بین متغیرهای پژوهش

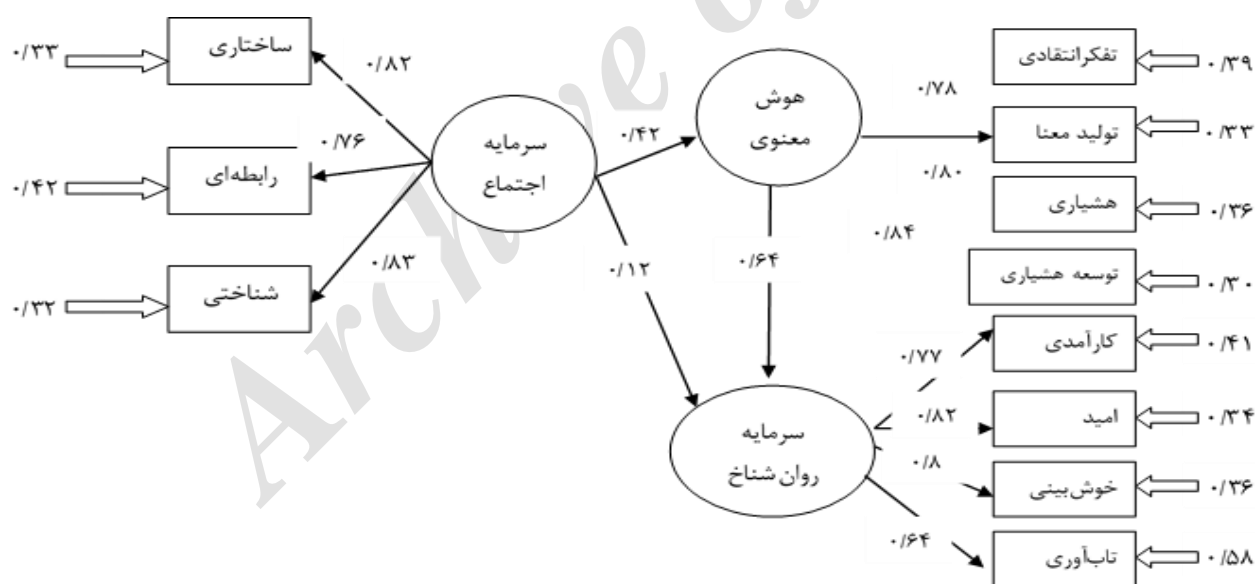
متغیر	هوش معنوی		سرمایه‌ی روان‌شناختی		سرمایه‌ی اجتماعی	
	sig	r	sig	r	sig	r
هوش معنوی	۱		۰/۰۰۱	۰/۵۸۵	۰/۰۰۱	۰/۳۵۹
سرمایه‌ی روان‌شناختی	۰/۰۰۱	۰/۵۸۵	۱		۰/۰۰۱	۰/۳۳۵
سرمایه‌ی اجتماعی	۰/۰۰۱	۰/۳۵۹	۰/۰۰۱	۰/۳۳۵	۱	

جدول ۵: شاخص‌های برازش مدل نظری پژوهش

مقدار بدست آمده در مدل واقعی	مقدار مطلوب	نام شاخص
۰/۹۳	۰/۸ و بالا	نیکوئی برازش (GFI)
۰/۰۸۴	زیر ۰/۰۹	ریشه میانگین مربعات باقی مانده (RMR)
۰/۹۷	۰/۹	شاخص برازش تطبیقی (CFI)
۰/۰۸	زیر ۰/۰۸	ریشه‌ی میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA)

یا به عبارتی مدل نظری مورد تأیید قرار گرفت در آن صورت می‌توان به روابط درون مدل پرداخت که این روابط متقابل ضریب رگرسیونی (ضریب تأثیر) مربوط به فرضیه و بارهای عاملی مربوط به هر گویه می‌باشند. در شکل ۱ کلیه روابط متغیرهای پنهان و بارهای عاملی هر یک از گویه‌ها نشان داده شده است.

برای تحلیل فرضیه‌ها، ابتدا باید مدل نظری تدوین شده برای هر فرضیه مورد پردازش قرار گیرد تا مشخص شود که داده‌های جمع‌آوری شده تا چه اندازه مدل نظری را مورد حمایت قرار می‌دهد که برای پاسخ به این سؤال از شاخص‌های کمی برازش مدل (CFI, GFI, SRMR...) استفاده شده است. در صورتی که شاخص‌های کلی قابل قبول بودند

شکل ۱: مدل برازش شده تحقیق (ضرایب استاندارد)

با توجه به مدل به دست آمده (شکل ۱) می‌توان فرضیات پژوهش را این گونه تحلیل کرد:

جدول ۶: ضرایب مسیر برای بررسی فرضیات پژوهش

نتیجه	t	ضریب مسیر	فرضیات
تأیید فرضیه	۲/۱۱	۰/۱۲	سرمایه‌ی اجتماعی بر سرمایه روان‌شناختی تأثیر مثبت دارد.
تأیید فرضیه	۶/۷۸	۰/۴۲	سرمایه‌ی اجتماعی بر هوش معنوی تأثیر مثبت دارد.
تأیید فرضیه	۹/۲۵	۰/۶۴	هوش معنوی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی تأثیر مثبت دارد.
تأیید فرضیه		۰/۲۶۸	سرمایه‌ی اجتماعی از طریق هوش معنوی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی تأثیر مثبت دارد.

بحث

به آینده می‌گردد به طوری که به ناملایمات و فشارهای روانی که در زندگی رخ می‌دهد معنا می‌دهند و به زندگی امیدوار و خوش‌بین هستند. از سوی دیگر این افراد از حمایت اجتماعی برخوردارند و همچنین سبک زندگی سالم‌تری دارند که همه این عوامل دلیلی بر میزان تاب‌آوری بیشتر این افراد و در نهایت سرمایه‌ی روان‌شناختی بالاتر آنان است (۱۹). اعتقاد دارند هوش معنوی باعث ایجاد معنی و هدف برای زندگی می‌گردد؛ افراد دارای این ویژگی در زمان بحران بهتر با شرایط کنار می‌آیند چون با داشتن امید به خدا، آشفستگی روانی کمتری را تجربه می‌نمایند (۲۰). هوش معنوی به فرد امکان می‌دهد تا با ایجاد شرایط جدیدی که حتی اگر استرس‌آور و نگران کننده باشد، معنا یا هدفی را در آن بیابد و بتواند با شرایط جدید سازگار شود و به این طریق، عامل استرس‌زا را تغییر داده و تأثیرات منفی آن را کاهش می‌دهد (۲۱). هوش معنوی موجب می‌شود فرد از رویدادها و حوادث زندگی بینش عمیق کسب کند، از سختی‌های زندگی نهراسد، با صبر و تعمق با آن‌ها رویارویی کند و راه‌های منطقی برای آن‌ها بیابد. لذا می‌توان اذعان نمود هوش معنوی قدرت انعطاف‌پذیری و خودآگاهی فرد را افزایش می‌شود به طوری که در برابر مشکلات و سختی‌های زندگی بردباری و صبوری بیشتری از خود نشان می‌دهد و در نتیجه هوش معنوی می‌تواند رابطه سرمایه‌ی اجتماعی با سرمایه‌ی روان‌شناختی را

در بررسی نقش واسطه‌ای هوش معنوی در رابطه بین سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌ی روان‌شناختی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان یافته اصلی این مطالعه نشان داد که هوش معنوی در رابطه بین سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌ی روان‌شناختی دانشجویان نقش واسطه‌ای مثبت و معناداری دارد. در تبیین این یافته می‌توان گفت برای برخورداری از سرمایه‌ی اجتماعی، فرد باید با دیگران ارتباط داشته باشد و در واقع همین دیگران هستند که منبع واقعی برخورداری فرد از مزایا و امتیازات هستند. به همین جهت، مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی از طریق متغیرهای مهم جامعه-شناختی نظیر اعتماد، آگاهی، مشارکت مدنی و همبستگی اجتماعی سبب پیوند با دیگران می‌شود. این پیوند یعنی ارتباط نزدیک با دیگران، کمک ملموسی به فرد کرده و به او احساس تعلق می‌بخشد و از انزوا و افسردگی فرد جلوگیری می‌کند و از این طریق سرمایه‌ی اجتماعی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی فرد تأثیر مثبت خواهد داشت (۱۷). لینچ و کاپلان نیز اظهار کردند که سرمایه‌ی اجتماعی از طریق تشکیل شبکه‌های اجتماعی، همبستگی و تعهد اجتماعی ایجاد کرده و در نتیجه عزت نفس و سرمایه‌ی روان‌شناختی فرد را بالا می‌برد (۱۸). در این میان، افرادی که از هوش معنوی بالاتری برخوردارند دارای باور منسجم هستند که این باور باعث ایجاد معنا در زندگی و امید

بهبود ببخشد.

یافته دوم این مطالعه نشان داد که سرمایه‌ی اجتماعی بر سرمایه‌ی روانشناختی (خوش‌بینی، امیدواری، خودکارآمدی و تاب‌آوری) دانشجویان تأثیر مثبت و معناداری دارد. این یافته با یافته‌های مطالعات پیشین همخوان است (۲۲ و ۲۳). باید گفت که با عضویت افراد در شبکه‌های اجتماعی، توانایی ارتباط اجتماعی آن‌ها افزایش یافته و افراد بیشتر از قبل در خود احساس امیدواری و رشد را حس می‌کنند (۲۴). در حالی که نبود یا ضعف سرمایه‌ی اجتماعی، به انزوای فرد و فردگرایی منفی و در نهایت به تضعیف سرمایه‌ی روانشناختی منتهی می‌شود. به طور دقیق‌تر، نبود شبکه‌های اجتماعی حمایت‌کننده روابط صحیح بین افراد، گسست روابط بین فردی و کاهش میزان اعتماد بین فردی، قادرند از تظاهرات توانمندی‌های فردی در عرصه‌های اجتماعی جلوگیری کنند. در واقع، وجود چنین جو نامناسبی می‌تواند فرصت جرأت‌ورزی و خود ابرازی را از آدمی بگیرد و او را از منابع عظیم بازخوردی محروم سازد و ناامیدی و بدبینی را در نظام ادراکی و روانشناختی فرد جایگزین کند (۲۵) و نهایتاً سرمایه‌ی روانشناختی فرد را کاهش دهد.

یافته سوم این مطالعه نشان داد که سرمایه‌ی اجتماعی بر هوش معنوی تأثیر مثبت و معناداری دارد. این یافته با یافته‌های مطالعات پیشین همخوان است (۱۶ و ۱۵). با توجه به این نکته که اجزای اصلی سرمایه‌ی اجتماعی را مشارکت و اعتماد میان اعضا، شکل می‌دهد می‌توان به رابطه میان سرمایه‌ی اجتماعی و هوش معنوی پی برد چرا که هوش معنوی در قالب ملاک‌هایی از قبیل صداقت، دلسوزی، توجه به تمام سطح هشیاری، همدردی متقابل، وجود حسی مبنی بر این که نقش مهمی در یک کل وسیع‌تر دارد، بخشش و خیرخواهی معنوی و عملی، در جستجوی سازگاری و هم سطح شدن با طبیعت و کل هستی، راحت بودن در تنهایی بدون داشتن احساس تنهایی قابل مشاهده است (۲۶) که تمام این ملاک‌ها

می‌تواند تحت تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی قرار بگیرد. هوش معنوی نیز از طریق ایجاد آرامش خاطر، ایجاد تفاهم بین افراد و مدیریت کردن تغییرات و از میان برداشتن موانع راه می‌تواند بر سرمایه‌ی اجتماعی تأثیرگذار باشد (۲۷). همچنین هوش معنوی همواره افراد را به رعایت اخلاق، ارتباط سازنده، نگهداشتن حرمت یکدیگر و پایبندی به رعایت حقوق دیگران، بخشش و از خود گذشتگی، ایثار و فداکاری سفارش و تأکید کرده است که می‌تواند مبنای بسیار مهمی برای تقویت سرمایه‌ی اجتماعی باشند (۲۸).

یافته چهارم این مطالعه نشان داد که هوش معنوی بر سرمایه‌ی روانشناختی تأثیر مثبت و معناداری دارد. این یافته با یافته‌های مطالعات پیشین همخوان است (۳۲-۲۹). در تبیین رابطه هوش معنوی و سلامت روانشناختی کینگ بیان می‌کند هوش معنوی می‌تواند درک مبدا و مقصد حیات بشری و بلکه جهان خلقت را برای افراد آسان کند. طبیعتاً انتظار بر این است که چنین درکی افراد را به سوی انتخاب اهداف والا سوق داده و جهت‌گیری کلی زندگی آن‌ها را سازمان دهد و بنابراین سرمایه‌ی روانشناختی را در آن‌ها بهبود ببخشد (۳۳). صدیق ارفعی و همکاران بیان می‌کنند که هوش معنوی فرایندی را پشت سر می‌گذارد که یکی از محورهای اصلی آن شناخت درست از خدا و داشتن هدف و معنا در زندگی است و داشتن معنا و هدف در زندگی مقدمه‌ای بر تاب‌آوری و سازگاری با مشکلات است. چنانچه فرد دارای سطح هوش معنوی افزون‌تری باشد، به تبع آن معنایی که به خود و جهان اطرافش می‌دهد توأم با احساس ارزشمندی و هدفمندی است بنابراین سختی‌ها را تحمل می‌کند و تاب‌آوری بیشتری را از خود نشان می‌دهد و در نتیجه از سرمایه‌ی روانشناختی بهتری برخوردار خواهد بود (۳۱). لیسن و همکاران بر این باورند که باورها، کلمات و تصاویری که منبعی از عشق، حمایت و راحتی را می‌طلبند، استرس را کاهش داده و اثری سودمند بر ساز و کارهای ویژه بدن اعمال می‌کنند و احتمالاً با همین

توجه و تلاش بیشتر، جهت فراهم نمودن بسترهای مناسب رشد سرمایه اجتماعی در نظام آموزش عالی و در سطح جامعه و ایجاد و تقویت شبکه‌های اجتماعی می‌تواند در افزایش سرمایه‌های اجتماعی دانشجویان مؤثر باشد. علاوه بر این مسولان دانشگاه با ارائه و تدوین برنامه‌های مفرح و جذاب که موجب گردهم آمدن بیشتر دانشجویان در کنار یکدیگر می‌شود، می‌توانند به افزایش میزان سرمایه اجتماعی و به‌خصوص شبکه روابط اجتماعی آنان کمک کنند. همچنین پیشنهاد می‌گردد هوش معنوی از دیدگاه اسلامی و بر اساس فرهنگ جامعه باز تعریف و بازبینی گردد و بسته‌های آموزشی مطابق با آن طراحی گردد، دانشجویان در معرض آموزش هوش معنوی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی قرار گرفته و سپس تأثیر این دوره‌های آموزشی مورد آزمون قرار گیرد. به سایر محققان انجام چنین پژوهشی به صورت کیفی یا آمیخته و با نقش میانجی‌گری بهزیستی معنوی، سلامت معنوی، جهت‌گیری مذهبی پیشنهاد می‌گردد.

تقدیر و تشکر

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم تربیتی گرایش مدیریت آموزشی دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد. نویسندگان بر خود لازم می‌بینند از همه کسانی که با ما در انجام هرچه بهتر این مطالعه همکاری داشتند و به‌ویژه دانشجویان مورد مطالعه تشکر بنمایند.

References

1. Luthans F, Bruce J, & Avolio JB. Positive psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction, *Personnel Psychology* 2007; 60(3), 541-72.
2. Liao RX, Liu YH. The impact of structural empowerment and psychological capital on competence among Chinese baccalaureate

مکانیسم، مؤلفه‌های هوش معنوی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی اثرگذار خواهند بود (۳۲).

در پایان باید بیان کرد که این مطالعه با محدودیت‌هایی نیز روبه‌رو بود. محدودیت نخست این که برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار پرسشنامه مداد کاغذی استفاده شد که با توجه به این که این ابزار جنبه خودگزارش‌دهی دارد، و با وجود دادن اطمینان به آزمودنی‌ها مبنی بر محرمانه باقی ماندن اطلاعات، احتمال سوگیری در هنگام پاسخ‌دهی وجود دارد. محدودیت دیگر این که مطالعه‌ی حاضر از نظر مکانی صرفاً محدود به بخش خاصی از ایران می‌باشد؛ بدیهی است که نظرات دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان نمی‌تواند نماینده کاملی از نظرات دانشجویان در کل کشور باشد، و این مسئله تعمیم مکانی پژوهش را با محدودیت مواجه می‌سازد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این مطالعه نشان داد که سرمایه‌ی اجتماعی هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیر مستقیم و از طریق متغیر واسطه‌ای هوش معنوی بر سرمایه‌ی روان‌شناختی دانشجویان تأثیر مثبت دارد. از این رو به مدیران و برنامه‌ریزان دانشگاهی پیشنهاد می‌شود که تقویت فعالیت نهادهای غیردولتی، ایجاد فرصت برای تعاملات اجتماعی، اعم از تعاملات فردی و گروهی، تشویق افراد به انجام مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، برنامه‌ریزی و بسترسازی فرهنگی برای جوانان و

nursing. *Nurse Education Today* 2016; 36(2016), 31-6.

3. Galavandi H, Soltanzadeh V, & Beheshtirad R. The causal model of the relationship between servant leadership, spirituality in the workplace and social capital. *Journal of Executive Management* 2013; 5(9), 107-28. [Persian]

4. Snelgrove JW, Pikhart H, & Stafford M. A

- multilevel analysis of social capital and self-rated health: Evidence from the British Household Panel Survey. *Social Science & Medicine* 2009; 68(11), 1993–2001.
5. Mousavi MT, Piran P, Shiani M, Abdolahi M, & Madani S. Review and assessment of social capital in Iran. *Journal of Biological Science Rehabilitation* 2008; 3(5), 23-46.
6. Luthans F, Jensen SM. Hope: A new positive strength for human resource development. *Human Resource Development Review* 2001; 1(3), 304–22.
7. Bahadori Khosroshah J, Hashemi Nosratabad T, & Babapour Kheirodin J. The relationship of psychological capital with social capital among students. *Journal of Research & Health* 2012; 2(1), 63-71. [Persian]
8. Ghaffari M, Khani L. The Relationship between Social Capital and Cultural Intelligence with Medical Students' Academic Performance. *Iranian Journal of Medical Education* 2013; 13 (8) :642-51. [Persian]
9. Rahimi H. A Relationship between Spiritual Intelligence and Psychological Capital with Academic Performance among Students in Kashan University of Medical Sciences in 2016. *Journal of Medical Education Development* 2017; 10 (26), 24-36.
10. Naderi F, Asgari P, Roshani KH, Mehri Adaryani M. The relationship between spiritual intelligence and emotional intelligence with elderly life satisfaction. *New Findings in Psychology (Social Psychology)* 2009; 5(13), 127-38. [Persian]
11. Nouhi E, Nakhaee N, Rahimi N. Spiritual intelligence and attitude towards spirituality and spiritual care in nursing and midwifery students. *Iran J Nurs Res* 2014; 27(90), 150-59.
12. King DB, DeCicco TL. A Viable Model and Self-Report Measure of Spiritual Intelligence. *International J of Transpersonal Studies* 2009; 28(1), 68-85.
13. Sisk D. Engaging the Spiritual Intelligence of Gifted Students to Build Global Awareness in the Classroom. *Roeper Review* 2008; 30(1), 24-30.
14. Khosravi M, Nikmanesh Z. Relationship of spiritual intelligence with resilience and perceived stress. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences* 2014; 8(4), 52-6. [Persian]
15. Tabarsa Gh, Afshar Kave N, Sedagat A. *The study effect of spiritual intelligence on social capital*. First International Conference on Business and Organizational Intelligence 2016; Tehran: Shahid Beheshti University. [Persian]
16. Afraseyabi R, Rostami Z, Gholipur M. *Investigating the Relationship between Social Capital and Spiritual Intelligence of Managers of Secondary Schools in the Education and Training Directorate of Bojnourd*. The 3rd National Conference on Modern Research in the Field of Humanities and Social Studies in Iran 2017, Tehran: Soroush Hekmat Mortazavi Institute. [Persian]
17. Hezar Jaribi J, Mehri A. Analysis of the relationship between social capital and mental health and social. *Journal of Social Sciences* 2013; 19(59), 42-90. [Persian]
18. Lynch J, Kaplan G. Understanding How Inequality in the Distribution of Income Affects Health. *Journal of Health Psychology* 1997; 2(3), 297-314.
19. Carr A. *Positive psychology: the science of happiness and human strengths*. Library of Congress Cataloging in Publication Data. Handbook of psychology, 1st ed, New York: Brunner-Routledge Press, 2004.
20. Sim TN, Loh BSM. Attachment to God; measurement and dynamics. *Journal Social and Personal Relationships* 2009, 20(7), 373-89.
21. Zohar D, Marshall I. *SQ: Connecting with our spiritual intelligence*, New York: Bloomsbury Publishing Plc, 2001.

22. Luthans F, Morgan-Youssef MC. Emerging Positive Organizational Behavior. *Journal of Management* 2007, 33(3), 321-49.
23. He Q, An Q, & Lin P. Transformational Leadership, Psychological Capital and Front-line Sales Staffs' Service Quality: Psychological Capital as a Mediator. *International Journal of u and e-Service, Science and Technology*, 9(7), 309-16.
24. Luthans F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706.
25. Nelson D, Cooper CL. *Positive Organizational Behavior*. Publisher: SAGE Publications Ltd, 2007.
26. Emmons AR. Spirituality and intelligence: Problems and prospects. *International Journal for the Psychology of Religion* 2000; 10(1), 57-64.
27. George M. Practical application of spiritual intelligence in the workplace. *Human Resource Management International Digest* 2006; 14(5), 3-5.
28. Ahmadi F, Tavreh N. Study Relationship between Efficacies of Spiritual Education with Emphasis on Islam with Social Capital (Case: Public Organizations in Sanandaj City). *Social Capital Management* 2017; 4(1), 137-58. [Persian]
29. Golchin M, Sanjari AR. The relation between spiritual intelligence and self efficacy in employees (Case study: Golestan Province Education Department). *Organizational Behavior Studies* 2013; 1(3), 54-66. [Persian]
30. Sotoodeh H, Shakerinia I, Kheyrati M, Dargahi S, Ghasemi Jobaneh R. Surveying the relationship between spiritual and moral intelligence and the psychological well-being of nurses, *Ethics and Medical History* 2016; 9 (1), 63-73. [Persian]
31. Seddighi Arfaee F, Yazd Khasti A, & Nadi Ravandi M. Resiliency Rate Predictability Based on Spiritual Intelligence among Students and Religion Researchers. *Culture in the Islamic University* 2014; 4(12), 353-72. [Persian]
32. Lysne CJ, Wachholtz AB. Pain, spirituality, and meaning making, what can we learn from the literature?. *Religions* 2011; 2(1), 1-16.
33. King DB. *Rethinking claims of spiritual intelligence: A definition, model, and measure*. Master of Science dissertation, Trent University, Canada, Ontario, 2008.